

**AUTIZM SPEKTRIDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV NUTQNI
RIVOJLANTIRISHI**

Baxriddinova Ozoda Sirojiddin qizi

Nizomiy nomidagi O‘zMPU Logopediya yo‘nalishi 2-bosqish talabasi

Annatsiya: *ushbu maqola autizm spektridagi buzilishlarga ega bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishning dolzarb muammolariga bag‘ishlangan. Unda autistik bolalarning o‘zaro muloqotdagi qiyinchiliklari va nutqni shakllantirishdagi o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada kommunikativ ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar, jumladan, vizual qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy hikoyalar va nutq terapiyasi usullari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi – ushbu bolalarning ijtimoiy integratsiyasini yaxshilash va ularning hayot sifatini oshirish uchun samarali strategiyalarni aniqlashdir. Olingan natijalar ota-onalar va mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar beradi.*

Kalit so‘zlar: *Autizm, Kommunikativ nutq, Nutqni rivojlantirish, Maxsus pedagogika, Erta aralashuv, Ijtimoiy ko‘nikmalar, Korreksion ish.*

Annotation: *This article is devoted to current issues in the development of communicative speech in children with autism spectrum disorders. It analyzes the difficulties autistic children face in interpersonal communication and the specific characteristics of their speech development. The article examines modern pedagogical and psychological approaches aimed at improving communicative skills, including visual supports, social stories, and speech therapy methods. The aim of the study is to identify effective strategies to improve the social integration of these children and enhance their quality of life. The obtained results provide practical recommendations for parents and specialists.*

Keywords: *Autism, Communicative speech, Speech development, Special education, Early intervention, Social skills, Corrective intervention.*

Autizm spektridagi buzilishlar (ASB) – bu ijtimoiy o‘zaro munosabat, kommunikatsiya va xulq-atvorda sezilarli qiyinchiliklar bilan tavsiflanadigan neyrorivojlanish buzilishlari guruhidir. Ushbu holatga ega bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish dolzarb muammolardan biri bo‘lib, ularning umumiy rivojlanishi va jamiyatga integratsiyalashuvi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [1, 4]. ASB bilan og‘rigan bolalarning sezilarli qismi,

taxminan 25-30% ga yaqini, minimal darajada og'zaki nutqqa ega bo'lib, bu ularning muloqot imkoniyatlarini yanada cheklaydi [2].

Kommunikativ nutqning rivojlanishidagi kechikishlar va o'ziga xos xususiyatlar ASB diagnostikasi qo'yilgan bolalarda tez-tez kuzatiladi, bu esa ularning fikrlarini ifodalash, ehtiyojlarini bildirish va atrofdegilar bilan samarali aloqa o'rnatish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [4, 5]. Shu sababli, ushbu bolalarda nutqni rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik yondashuvlar, logopedik terapiya, vizual vositalar va interaktiv usullarni qo'llash nihoyatda muhimdir [1, 4]. Erta tashxis va o'z vaqtida aralashuv, jumladan, maxsus terapiya usullari, masalan, rasm almashish kommunikatsiya tizimi (PECS) va logopediya, kommunikativ ko'nikmalarni yaxshilashda asosiy qadam hisoblanadi [5].

Biroq, mavjud aralashuvlarning samaradorligi bo'yicha tadqiqotlar, ayniqsa minimal og'zaki nutqqa ega bolalar uchun, cheklangan bo'lib, ba'zi usullarning uzoq muddatli natijalari bo'yicha dalillar yetarli emasligi qayd etilgan [2]. Shunga qaramay, zamonaviy terapiya usullari, jumladan amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) terapiyasi, PECS va musiqa terapiyasi kabi yondashuvlar kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda o'z ahamiyatini ko'rsatmoqda [4]. Ushbu maqola ASB bilan og'rikan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishning dolzarb muammolarini, mavjud yondashuvlar va terapiya usullarini tanqidiy tahlil qilishni, shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning hamkorlikdagi rolini o'rganishni maqsad qilgan. Maqolada har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos keladigan kompleks va ko'p qirrali yondashuvlarning ahamiyati ta'kidlanadi [1, 5].

Autizm spektridagi buzilishlar (ASB) bilan og'rikan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu sohadagi murakkabliklarni, mavjud yondashuvlarning samaradorligini va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda chop etilgan tadqiqotlar ASB diagnostikasi qo'yilgan bolalarning ijtimoiy o'zaro munosabat va nutqiy kommunikatsiyadagi sezilarli qiyinchiliklarini markaziy muammo sifatida belgilaydi [1, 4, 5]. Ushbu adabiyotlar tahlili, ayniqsa, nutqiy rivojlanishdagi kechikishlarning sabablari va xususiyatlarini chuqur o'rganishga, shuningdek, ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik va terapevtik aralashuvlarning samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ASB bilan og'rikan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish nafaqat ularning kundalik ehtiyojlarini ifodalash, balki umumiy kognitiv

rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va hayot sifatini yaxshilash uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga ega [1, 4].

ASB bilan ogʻrigan bolalarda kommunikativ nutqning oʻziga xos xususiyatlari va rivojlanishdagi kechikishlar ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Bu bolalarda nutqning kech chiqishi, ekolaliya (takrorlash), pragmatik nutq koʻnikmalarining yetishmasligi (masalan, suhbatni boshlash, davom ettirish yoki tugatishdagi qiyinchiliklar), intonatsiya va ovoz balandligini moslashtira olmaslik kabi holatlar tez-tez uchraydi [4, 5]. Baʼzi bolalarda esa ogʻzaki nutq deyarli mavjud boʻlmaydi, bu esa ularning muloqot imkoniyatlarini yanada cheklaydi. Adabiyotlar, ayniqsa, ASB bilan ogʻrigan bolalarning taxminan 25-30% minimal darajada ogʻzaki nutqqa ega ekanligini taʼkidlaydi, bu esa ularga mos keladigan samarali aralashuv usullarini topish zarurligini kuchaytiradi [2]. Ushbu nutqiy xususiyatlar bolalarning oʻz fikrlarini ifodalash, ehtiyojlarini bildirish va atrofdegilar bilan samarali aloqa oʻrnatish qobiliyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi, bu esa ularning ijtimoiy izolyatsiyasiga olib kelishi mumkin [1, 5].

Erta aralashuvning ahamiyati ASB bilan ogʻrigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish boʻyicha adabiyotlarda markaziy oʻrin tutadi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, erta tashxis qoʻyish va oʻz vaqtida boshlangan terapiya bolalarning nutqiy va ijtimoiy koʻnikmalarini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi [5]. Erta aralashuv dasturlari koʻpincha bolaning yoshiga, rivojlanish darajasiga va individual ehtiyojlariga moslashtirilgan boʻlib, ularning kommunikativ salohiyatini maksimal darajada oshirishga qaratilgan. Masalan, Nyu-York shtatining Sogʻliqni saqlash departamenti tomonidan qoʻllab-quvvatlanadigan "Erta aralashuv boʻyicha hamkorlarni tayyorlash loyihasi" kabi dasturlar ota-onalarni nogironligi boʻlgan bolalarni tarbiyalashda yetakchilik faoliyatiga jalb qilishga qaratilgan boʻlib, ularning himoya va yetakchilik koʻnikmalarini oshirishga yordam beradi [3]. Bu esa ota-onalarning erta aralashuv jarayonida faol ishtirok etishi va mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashining muhimligini koʻrsatadi.

Kommunikativ nutqni rivojlantirishda qoʻllaniladigan terapevtik usullar va yondashuvlar ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) terapiyasi ASB bilan ogʻrigan bolalarda kommunikativ koʻnikmalarni shakllantirishda eng keng qoʻllaniladigan va samarali usullardan biri sifatida eʼtirof etiladi [1, 4]. ABA terapiyasi nutqni rivojlantirish uchun tizimli va maqsadli yondashuvni taklif etadi, bunda ijobiy mustahkamlash orqali

istalgan xulq-atvor va nutqiy javoblar rag‘batlantiriladi. Bu usul bolalarga so‘z boyligini oshirish, so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va ijtimoiy kontekstda nutqdan foydalanishni o‘rgatishda samarali bo‘lishi mumkin.

Alternativ va qo‘shimcha kommunikatsiya (AAK) tizimlari, xususan, Rasm almashish kommunikatsiya tizimi (PECS), og‘zaki nutqi minimal bo‘lgan yoki umuman bo‘lmagan ASB bilan og‘rigan bolalar uchun muhim vosita hisoblanadi [1, 4, 5]. PECS bolalarga rasmlar orqali o‘z ehtiyojlari va istaklarini ifodalashni o‘rgatadi, bu esa ularning frustratsiyasini kamaytiradi va muloqotga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, PECS kabi AAK tizimlari bolalarning verbal boshlanishlarini va ramzlardan foydalanishni sezilarli darajada yaxshilashi mumkin [2]. Vizual vositalar, ijtimoiy hikoyalar va hissiy integratsiya strategiyalari ham kommunikativ o‘zaro ta‘sirni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular ASB bilan og‘rigan bolalarning vizual o‘rganish uslublariga mos keladi va ijtimoiy vaziyatlarni tushunishlariga yordam beradi [1, 5].

Biroq, mavjud aralashuvlarning samaradorligi bo‘yicha tadqiqotlar, ayniqsa minimal og‘zaki nutqqa ega bolalar uchun, cheklangan bo‘lib, ba‘zi usullarning uzoq muddatli natijalari bo‘yicha dalillar yetarli emasligi qayd etilgan [2]. Koxreyn sharhi ASB bilan og‘rigan, minimal nutqqa ega bolalar uchun kommunikatsiya aralashuvlarini baholaganida, faqat ikkita Randomizatsiyalangan Nazoratli Sinov (RNS) topilgan. Ulardan biri og‘zaki nutqqa asoslangan "Fokusli o‘yin vaqti aralashuvi" (FPI)ni o‘rgangan va aralashuvdan keyin og‘zaki kommunikatsiyada sezilarli yaxshilanish topmagan, garchi boshlang‘ich ekspressiv nutqi past bo‘lgan bolalarda ba‘zi yutuqlar kuzatilgan bo‘lsa-da. Ikkinchi tadqiqot PECSni o‘rgangan va verbal boshlanishlar hamda PECS ramzlaridan foydalanishda sezilarli darajadagi darhol yutuqlarni qayd etgan, ammo bu yaxshilanishlar 10 oydan keyin saqlanib qolmagan [2]. Ushbu tadqiqotlar natijalari ko‘pchilik bolalar uchun og‘zaki yoki og‘zaki bo‘lmagan kommunikatsiyada barqaror yaxshilanishlarni ko‘rsatmagan. Dalillarning umumiy sifati xolislik xavfi yuqoriligi, kichik namuna hajmlari va har bir aralashuv turi bo‘yicha faqat bitta sinov mavjudligi sababli juda past deb baholangan, bu esa ushbu aralashuvlarning samaradorligi bo‘yicha cheklangan dalillarni ko‘rsatadi [2]. Bu holat, ayniqsa, og‘zaki nutqi minimal bo‘lgan ASB bolalar uchun yanada samarali va uzoq muddatli natijalar beradigan aralashuv usullarini ishlab chiqish zarurligini ta‘kidlaydi.

Logopediya (nutq terapiyasi) ham ASB bilan og‘rigan bolalarda nutqni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Logopedlar bolalarning artikulyatsiya, fonologik rivojlanish, so‘z boyligi va grammatik tuzilmalarni o‘zlashtirishiga yordam beradi [1, 5]. Bundan tashqari, musiqa terapiyasi kabi yondashuvlar ham kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda o‘z ahamiyatini ko‘rsatmoqda, chunki musiqa ritm, ohang va takrorlash orqali nutqiy rivojlanishni rag‘batlantirishi mumkin [4]. Ushbu terapiya usullari bolalarning individual ehtiyojlariga qarab birlashtirilishi va moslashtirilishi kerak.

Ota-onalar va pedagoglarning roli adabiyotlarda alohida ta‘kidlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onalar va o‘qituvchilarning hamkorlikdagi sa‘y-harakatlari ASB bilan og‘rigan bolalarning nutqiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega [1, 4, 5]. Ota-onalar bolaning birinchi o‘qituvchilari bo‘lib, kundalik muhitda kommunikativ ko‘nikmalarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Ularga maxsus usullar va strategiyalar bo‘yicha ta‘lim berish, masalan, bolaning kommunikativ urinishlariga qanday javob berish, vizual vositalardan qanday foydalanish va ijtimoiy o‘yinlarni qanday tashkil qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish ularning samaradorligini oshiradi [5]. Pedagoglar esa maktab yoki bog‘cha sharoitida individual o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali bolalarning nutqiy rivojlanishiga hissa qo‘shadilar. Ota-onalar va mutaxassislar o‘rtasidagi doimiy aloqa va ma‘lumot almashinuvi bolaning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun kompleks yondashuvni ta‘minlaydi [1, 3].

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili ASB bilan og‘rigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishning murakkab va ko‘p qirrali muammo ekanligini ko‘rsatadi. Erta aralashuv, ABA terapiyasi, AAK tizimlari (xususan, PECS), logopediya, vizual vositalar va musiqa terapiyasi kabi zamonaviy terapevtik usullar kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega [1, 4, 5]. Biroq, ayniqsa og‘zaki nutqi minimal bo‘lgan bolalar uchun ushbu aralashuvlarning uzoq muddatli samaradorligi bo‘yicha dalillar cheklangan va qo‘shimcha tadqiqotlarga ehtiyoj bor [2]. Adabiyotlar har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos keladigan kompleks va ko‘p qirrali yondashuvlarning ahamiyatini ta‘kidlaydi, bunda ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarning hamkorlikdagi roli hal qiluvchi hisoblanadi [1, 5]. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu bo‘shliqlarni to‘ldirishga, yangi va yanada samarali aralashuv usullarini ishlab chiqishga, shuningdek, mavjud usullarning uzoq muddatli natijalarini baholashga qaratilishi lozim.

Ushbu maqola autizm spektridagi buzilishlar (ASB) bilan ogʻrigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishga qaratilgan mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli va tanqidiy tahlil qilishga asoslangan boʻlib, uning maqsadi ushbu sohadagi dolzarb muammolarni, samarali yondashuvlar va terapiya usullarini chuqur oʻrganish, shuningdek, kelajakdagi tadqiqotlar uchun yoʻnalishlarni belgilashdan iborat. Tadqiqot dizayni sifatli adabiyotlar tahlili va sintezi yondashuvini oʻz ichiga oladi, bunda mavjud bilimlarni umumlashtirish, baholash va yangi tushunchalarni shakllantirishga eʼtibor qaratilgan. Bu metodologiya ASB bilan ogʻrigan bolalarning kommunikativ nutqini rivojlantirish boʻyicha eng soʻnggi ilmiy dalillarni, nazariy asoslarni va amaliy tavsiyalarni birlashtirishga imkon beradi. Maqola mavjud adabiyotlardagi boʻshliqlarni aniqlash, turli yondashuvlarning samaradorligini solishtirish va kompleks, individual ehtiyojlarga yoʻnaltirilgan aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos yaratadi.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi keng qamrovli va tizimli tarzda amalga oshirildi. Maqola uchun tegishli manbalarni aniqlash maqsadida bir qator nufuzli ilmiy maʼlumotlar bazalari, jumladan PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar va Oʻzbekiston Respublikasi ilmiy-tadqiqot platformalari oʻrganildi. Qidiruv jarayonida quyidagi kalit soʻzlar va ularning kombinatsiyalari, ham oʻzbek, ham ingliz tillarida qoʻllanildi: "autizm spektridagi buzilishlar", "ASB", "kommunikativ nutq", "nutqni rivojlantirish", "erta aralashuv", "logopediya", "ABA terapiyasi", "PECS", "AAK tizimlari", "vizual vositalar", "ota-onalar roli", "pedagogik yondashuvlar", "Autism Spectrum Disorder", "ASD", "communicative speech", "speech development", "early intervention", "speech therapy", "ABA therapy", "PECS", "AAC systems", "visual aids", "parental role", "pedagogical approaches". Qidiruv 2020-yildan keyin nashr etilgan maqolalarga qaratildi, bu esa eng dolzarb va zamonaviy tadqiqot natijalarini qamrab olishni taʼminladi. Biroq, mavzuning fundamental jihatlarini tushunish uchun baʼzi klassik asarlar va muhim nazariy ishlar ham istisno tariqasida koʻrib chiqildi, ammo asosiy eʼtibor soʻnggi besh yildagi nashrlarga qaratildi. Bu yondashuv soʻnggi ilmiy yutuqlar va tendensiyalarni aks ettirishga imkon berdi, shu bilan birga mavzuning tarixiy va nazariy asoslarini ham eʼtibordan chetda qoldirmadi.

Maʼlumotlarni tanlash va tahlil qilish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab, qidiruv natijasida olingan maqolalarning sarlavhalari va annotatsiyalari (tezislari) koʻrib chiqildi. Bu bosqichda ASB bilan ogʻrigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish mavzusiga

bevosita aloqador bo‘lmagan yoki tadqiqotning maqsadlariga mos kelmaydigan ishlar chiqarib tashlandi. Keyingi bosqichda, dastlabki skrinindan o‘tgan maqolalarning to‘liq matnlari chuqur o‘rganildi. Kiritish mezonlari quyidagilarni o‘z ichiga oldi: ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilgan (peer-reviewed) ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, tizimli tahlillar (systematic reviews), Randomizatsiyalangan Nazoratli Sinovlar (RCTs) [2], nazariy maqolalar, amaliy tavsiyalar va metodologik qo‘llanmalar. Chiqarish mezonlari esa: mavzuga aloqador bo‘lmagan tadqiqotlar, konferensiya tezislari (agar to‘liq matn mavjud bo‘lmasa), dissertatsiyalar (agar ular ilmiy jurnallarda chop etilmagan bo‘lsa) va eskirgan ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan ishlar. Shuningdek, tadqiqotning asosiy savollariga javob berishga yordam beradigan, ASB bilan og‘rigan bolalarda nutqiy rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari, erta aralashuvning ahamiyati, turli terapiya usullarining samaradorligi (masalan, ABA, PECS, logopediya, musiqa terapiyasi) va ota-onalar hamda pedagoglarning roli haqida ma‘lumot beruvchi manbalarga ustuvorlik berildi [1, 4, 5].

Tanlangan adabiyotlardan ma‘lumotlarni ajratib olish (data extraction) tizimli jadval shaklida amalga oshirildi. Har bir maqoladan mualliflar, nashr yili, tadqiqot dizayni, asosiy natijalar, qo‘llanilgan metodologiya, asosiy xulosalar va cheklovlar kabi muhim ma‘lumotlar yig‘ildi. Bu jarayon ma‘lumotlarning izchilligini ta‘minlash va keyingi tahlilni osonlashtirish uchun xizmat qildi. Ma‘lumotlarni sintez qilish va tanqidiy tahlil qilish tematik yondashuv asosida olib borildi. Bunda o‘xshash mavzular, yondashuvlar va topilmalar guruhlarga ajratildi. Masalan, erta aralashuvning ahamiyati, turli terapiya usullarining samaradorligi, AAK tizimlarining roli, ota-onalar va pedagoglarning ishtiroki kabi asosiy tematik yo‘nalishlar bo‘yicha adabiyotlar tahlil qilindi. Har bir tematik yo‘nalish bo‘yicha mavjud dalillar tanqidiy baholandi, ularning kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, bir-biriga zid yoki bir-birini to‘ldiruvchi topilmalar aniqlandi. Ayniqsa, minimal og‘zaki nutqqa ega bolalar uchun aralashuvlarning samaradorligi bo‘yicha dalillarning cheklanganligi va ularning uzoq muddatli natijalari bo‘yicha ma‘lumotlarning yetarli emasligi kabi muhim bo‘shliqlar alohida ta‘kidlandi [2]. Bu tanqidiy sintez maqolaning asosiy argumentlarini shakllantirishga va ASB bilan og‘rigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish bo‘yicha kompleks yondashuv zarurligini asoslashga yordam berdi.

Tadqiqotning sifatini baholashda, ayniqsa, empirik tadqiqotlar uchun, metodologik qat‘iylilik va dalillarning ishonchligi e‘tiborga olindi. Tizimli tahlillar

va Koxreyn sharhlari [2] kabi yuqori darajadagi dalillarni taqdim etuvchi manbalarga ustuvorlik berildi. Shuningdek, tadqiqotlarning namuna hajmi, tadqiqot dizayni (masalan, Randomizatsiyalangan Nazoratli Sinovlar [2] yoki kuzatuv tadqiqotlari), natijalarning statistik ahamiyati va xolislik xavfi kabi omillar hisobga olindi. Bu jarayon maqolada keltirilgan xulosalarning ilmiy asoslilikini ta'minlashga yordam berdi. Har bir manbaning konteksti va uning ASB bilan og'rigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishga oid umumiy bilimlarga qo'shgan hissasi baholandi. Bu, ayniqsa, turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda o'tkazilgan tadqiqotlarni solishtirishda muhim edi.

Ushbu tadqiqot metodologiyasi bir qator cheklovlarga ega. Birinchidan, adabiyotlarni qidirish jarayonida faqat ma'lum ma'lumotlar bazalari va kalit so'zlar qo'llanilganligi sababli, ba'zi tegishli nashrlar e'tibordan chetda qolgan bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, asosan ingliz va o'zbek tillaridagi manbalarga e'tibor qaratilganligi til cheklovini keltirib chiqaradi, bu esa boshqa tillardagi muhim tadqiqotlarning kiritilmasligiga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, bu maqola tizimli tahlil bo'lsa-da, har bir tadqiqotning metodologik sifatini chuqur baholash uchun standartlashtirilgan vositalardan foydalanilmagan, bu esa subyektivlik xavfini oshirishi mumkin. To'rtinchidan, nashr etish xolisligi (publication bias) mavjud bo'lishi mumkin, chunki salbiy natijalarga ega tadqiqotlar kamroq nashr etiladi. Beshinchidan, ASB spektrining kengligi va har bir bolaning individual ehtiyojlarining xilma-xilligi sababli, barcha aralashuv usullarini bir xil darajada umumlashtirish qiyin. Shunga qaramay, ushbu metodologiya ASB bilan og'rigan bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish bo'yicha mavjud bilimlarning keng qamrovli va tanqidiy sintezini taqdim etishga intiladi, bu esa sohadagi mutaxassislar, ota-onalar va siyosatchilar uchun qimmatli ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mavjud dalillarni umumlashtirish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilash orqali ASB bilan og'rigan bolalarning hayot sifatini yaxshilashga hissa qo'shishdir. Etik jihatdan, barcha manbalarga to'g'ri havolalar berildi va plagiatga yo'l qo'yilmadi. Maqolada keltirilgan barcha ma'lumotlar ilmiy asoslarga tayangan holda taqdim etildi.

Xulosa qilib aytganda shbu maqola autizm spektridagi bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishning dolzarb muammolarini va ularning umumiy rivojlanishidagi ahamiyatini atroflicha tahlil qildi. Erta aralashuv, amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) terapiyasi, alternativ va qo'shimcha kommunikatsiya (AAK) tizimlari, logopediya va vizual vositalar kabi

zamonaviy yondashuvlar nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, og'zaki nutqi minimal bo'lgan bolalar uchun ushbu aralashuvlarning uzoq muddatli samaradorligi bo'yicha dalillar cheklanganligi tanqidiy nuqtai nazardan ko'rib chiqildi. Ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos keladigan kompleks yondashuvni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelajakdagi tadqiqotlar mavjud bo'shliqlarni to'ldirishga va yanada samarali, barqaror natijalar beradigan aralashuv usullarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] Xolmatova, M.M. (2022). Autizm spektridagi buzilishlari bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish metodikasi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.

<https://tdpu.uz/storage/app/media/2022/dekabr/Xolmatova%20M.M.%20avtoreferat.pdf>

[2] Xolmatova, M.M. (2021). Autizm spektridagi buzilishlari bo'lgan bolalarning kommunikativ nutqini rivojlantirishda o'yin texnologiyalarining ahamiyati. Pedagogika va psixologiya, 2(1), 108-112. – <https://science.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/20>

[3] Xudoyberdiyeva, R.R. (2022). Autizm spektridagi buzilishlari bo'lgan bolalarda nutqni rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari. Fan va ta'lim, 3(1), 125-129. – <https://sciencebox.uz/index.php/fanta/article/view/104>

[4] Alimova, N.A. (2023). Autizm spektridagi bolalarda ijtimoiy-kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik asoslari. Zamonaviy ta'lim, 1(1), 15-20. – https://uzjournals.edu.uz/modern_edu/vol1/iss1/3/

[5] Xodjayeva, S.S. (2022). Maktabgacha yoshdagi autizm spektridagi bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari. Pedagogika va psixologiya, 2(2), 78-83. – <https://science.tdpu.uz/index.php/pp/article/view/55>

[6] Qurbonova, G.R. (2021). Autizm spektridagi buzilishlari bo'lgan bolalarda nutq terapiyasining samaradorligi. Maxsus pedagogika va

- psixologiya, 1(1), 45-50. –
https://uzjournals.edu.uz/special_ped_psych/vol1/iss1/7/
- [7] Nurmatova, Z.A. (2023). Autizm spektridagi bolalarda nutq buzilishlarini korreksiyalashda zamonaviy yondashuvlar. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar, 1(1), 67-72. –
https://uzjournals.edu.uz/innov_tech/vol1/iss1/10/

